

СИСТЕМНІСТЬ СТРАТЕГІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ

РЖЕВСЬКА Ніна Федорівна,
кандидат політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародної інформації,
Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

Стаття присвячена розкриттю особливостей використання системного принципу у процесі стратегічного прогнозування. Це питання аналізується з теоретичного та прикладного боку. Також зроблено короткий аналіз використання системного підходу у прогнозуванні в американській моделі політичного аналізу

Ключові слова: принцип системності, аналітичні центри, політичне прогнозування, політичний аналіз

Дослідження стратегічного прогнозування, зокрема у США, де фактично відбулося його теоретичне та прикладне становлення, викликане у першу чергу потребами розвитку політичної теорії та її впровадження у сучасну світову політичну практику. Нині, коли політичні системи світу здійснюють грандіозний поворот у бік демократичних цінностей, гуманітарних пріоритетів, культури миру і взаємовигідного співробітництва на міжнародній арені, без ретельного професійного аналізу та складання прогнозів наявних та історично обумовлених можливостей здійснення демократичних трансформацій є справою надто ризикованою, якщо й узагалі можливою.

Вагома роль у забезпеченні зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів належить провідним американським «мозковим» центрам (під «мозковими» центрами розуміється група, інститут або центр, організовані для інтенсивних досліджень і концептуального забезпечення політичних і безпекових стратегій США), які розробляють сценарії американської поведінки у світі, створюють фундаментальні засади для політичного оцінювання міжнародної стратегії..., надають рекомендації з більшості питань відносин та зовнішньої політики загалом [7, с.2].

Прогнозування, в основу якого покладено пізнавальну діяльність людини, поступово стало важливим видом суспільного передбачення. У свою чергу, останнє завжди пов'язане з життєвим досвідом, знанням тенденцій явищ і процесів. Воно обґрунтоване науковими даними, динамічними і статистичними закономірностями. Передбачення суспільних процесів – самостійна галузь прогнозування, що першопочатково враховує первинні дані історії, соціології, політики, статистики, демографії тощо. Разом з тим, усяке передбачення має лише вірогідний характер.

Найбільш складним видом прогнозування є політичне прогнозування, бо стосується процесів і подій у політичній сфері. Політика торкається інтересів мільйонів людей і пронизує всі сфери суспільного життя, а політики, особливо політична еліта, мають передбачати наслідки своїх дій. Політичне передбачення мусить бути пов'язаним із спадкоємністю дій попередників, з існуючими традиціями і основними цінностями суспільства. Саме тому прогнозування в політиці повинно бути реалістичним і обов'язково враховувати результати аналізу можливостей суспільства.

Стратегічне прогнозування спирається на вміння моделювати ситуацію, здатність аналізувати тенденції розвитку і на цьому ґрунті виявляти необхідність змін, розробляти власне стратегію змін, використовувати надійні методи, а також потребує від суб'єкта здатності втілювати стратегію в життя. Стратегічне передбачення реальності дає змогу визначати реальний стан речей, а також сукупність можливостей, виявлених цим аналізом, динаміку й перспективи розвитку окремого об'єкта або сукупності явищ, що утворюють систему, а також фактори чи умови, що прискорюють або уповільнюють рух до визначеної мети. На підставі цих знань можна розробити варіанти рішень щодо впливу на розвиток ситуації в бажаному напрямі.

Принципи стратегічного прогнозування втілюються через конкретні методи науково-прогностичних досліджень. На сьогодні існує велика кількість як загальних, так і вузько орієнтованих методів соціального прогнозування. Австрійський футуролог Ерїх Янч нараховує їх до 200, і цей перелік не є вичерпним. Щодо результату здійснення прогнозування, то шлях до нього пролягає через послідовно здійснювані етапи:

1. Структурний аналіз відповідної політичної системи.
2. Вибір основних чинників та елементів даної системи, а також визначення їхньої ролі й значущості в кількісному значенні.

3. На основі дослідження статистичних даних, які характеризують дію цих чинників у різні періоди в минулому й сьогодні, виявлення основних тенденцій («траєкторій») розвитку досліджуваних політичних процесів.
4. Екстраполяція цих тенденцій на майбутнє.
5. Синтез цих майбутніх «траєкторій» в їхній взаємодії в рамках моделі даної політичної системи.
6. Інтеграція прогнозів основних напрямів процесів у різних сферах суспільних відносин — економічних, політичних, правових, ідеологічних та ін.
7. Розроблення на цій основі комплексного прогнозу розвитку різних рівнів, а також окремих прогнозів, які характеризують розвиток окремих частин цих систем і процесів.
8. Безперервне коригування політичного прогнозу в зв'язку з появою і дією нових, не врахованих раніше чинників на всіх рівнях політичних систем.

Як зазначає В.Горбатенко, – вирішальну роль у забезпеченні результату політичного прогнозування відіграє оптимізація добору методів, що становлять арсенал цього наукового напрямку. Основне завдання дослідника полягає в тому, щоб визначити можливу сферу використання кожного методу і вибрати найефективніший у кожному конкретному випадку, оскільки вибір певного методу прогнозування політичних процесів залежить від мети, термінів і часу, відведеного на розроблення прогнозів. У цьому контексті доцільно розглянути методи, що найчастіше застосовуються у соціальному й політичному прогнозуванні. [2]

Політичний аналіз передусім є концентрованим зусиллям, спрямованим на дослідження і виявлення ключових властивостей саме альтернативних версій політичного курсу.

Аналітичні центри політичного і соціального призначення на Заході почали з'являтися з початку минулого століття. З самого початку вони репрезентували себе як університетські структури, що залучалися до розробки урядових програм. Це були своєрідні інтелектуальні корпорації, що намагалися поєднувати інноваційні наукові пропозиції з політикою, започатковуючи соціогуманітарне моделювання.

До інтелектуальних структур, що репрезентували нове явище у суспільно-політичному розвитку, можна віднести Фонд імені Рассела Сейджа (Russel Sage Foundation; США, 1907), Інститут вивчення державного управління (Institute for Government Research; США, 1916), Королівський інститут міжнародних досліджень (Royal Institute for International Affairs; Великобританія, 1925), Інститут Брукінгса (Brooking Institution; США, 1927), Комітет сприйняття економічному розвитку (Committee for Economic Development; США, 1942). [4, с.92-93]

Поява вищезгаданих структур ознаменувала введення в політичну лексику терміну «мозкові центри», який почали використовувати на позначення аналітичних центрів. Даний термін з'явився за часів війни і використовувався для означення військових підрозділів, що займалися воєнним плануванням. Поява Корпорації РЕНД (REND Corporation) у 1946 р., ознаменувало появу структури, що стала всесвітньо відомою в якості «мозкового центру». REND Corporation відіграла одну із ключових ролей у формуванні післявоєнного світу на основі американського військово-промислового комплексу. Вона дала світові такі поняття як «футуристично орієнтоване мислення» та «сценарне планування». З цього часу професійні співтовариства експертів поширились в усьому світі, набувши ознак класичних аналітико-прогностичних структур.

Фахівці по-різному визначають «мозкові центри». Проте, узагальнено вони «можуть бути визначені як: 1) інститути, корпорації або групи, організовані для міждисциплінарних досліджень; 2) консультативні комітети експертів, що здійснюють дослідження і надають спеціальні поради для органів влади; 3) незалежні інтелектуальні структури, які виступають в ролі гравців у політичному процесі. При цьому цей термін використовується як узагальнена назва військових лабораторій, корпорацій, академій, організацій, які підтримують мультидисциплінарних теоретиків та інтелектуалів, орієнтованих на вироблення аналітичних чи політичних рекомендацій.» [3, с.6]

Для систематизації та характеристики поетапного розвитку «мозкових центрів» вчені використовують такі критерії, як час створення; місія організації (тобто визначальні завдання, які вони вирішують); характер дій та спосіб структурної організації; специфіка взаємодії з урядом [5].

Відповідно до цих критеріїв дослідники виділяють п'ять етапів розвитку цих організацій.

1. Становлення аналітичних структур, орієнтованих на військово-промисловий комплекс.
2. Формування організацій, пов'язаних з дослідженням проблематики майбутнього.
3. Інституціоналізація публічних структур адвокатського типу, спрямованих на виявлення, захист та обстоювання інтересів громадянського суспільства.

4. Розвиток локально орієнтованих аналітичних центрів, зокрема інститут урбаністики та регіонального розвитку

5. Утворення мережових віртуальних співтовариств висококваліфікованих спеціалістів з проблем соціального розвитку.

Сьогодні багато транснаціональних неурядових організацій, що знаходяться у Сполучених Штатах, зосереджують увагу на дослідженні різних напрямів світової політики. Доцільно виділити чотири основні групи американських НДО: специфічні з вузькою професійною спеціалізацією; космополітичні з акцентом на сфері духовного розвитку особистості; транснаціональні, до яких також належать або тісно контактують транснаціональні корпорації (ТНК); а також аналітичні корпорації, або мозкові трести. Останні відіграють одну з ключових ролей у зовнішній політиці США.

Аналітичні співтовариства можна оцінювати як складові глобальної потужності Сполучених Штатів. Саме вони беруть участь у вирішенні завдання корегування політичної реальності через повний цикл аналітичного виробництва: від аналізу проблеми до реалізації рішень у системі управління. Частина з них орієнтована на співпрацю з глобальними інституціями, передовсім ООН, частина є ланкою державного механізму, як, наприклад, Рада зовнішніх зносин. Формально незалежні інтелектуальні інституції, організовані за зразком бізнес-корпорацій, часто мають філії. Так, Фонд Карнегі має відділення в Росії, корпорація РЕНД – у Великій Британії та Нідерландах [6, с. 2].

При цьому «мозкові центри» слушно вважаються ідейною підвалиною міжнародно-політичної потужності Сполучених Штатів. Тут процес продукування ідей поєднується з прикладною специфікою за одночасного дотримання стратегії цілепокладання, що передбачає одержання конкретних соціально-економічних і політичних результатів. Останнє й відрізняє їх від суто академічних структур. Доволі часто справою аналітиків є ідейне забезпечення політико-культурної експансії Америки. Таку місію мають, наприклад, Фонд Карнегі та Інститут Брукінгса. Лідируючі аналітичні центри перебувають під прямим впливом державних інтересів, насамперед політико-економічних та інтересів безпеки. З огляду на високий ступінь економізації американського суспільства зрозуміло, що такі інтереси водночас є інтересами й американських ТНК. Діяльність аналітичних центрів значною мірою визначається впливом корпорації, що здійснює фінансування досліджень, супровід діяльності політичних лідерів, видання періодичної й спеціалізованої літератури. Аналітичні структури – особлива ланка американського політико-системного врядування, що функціонально поєднує діяльність корпорацій із зовнішньополітичною діяльністю держави. Функціонування американського аналітичного співтовариства істотно підтримується великим бізнесом, – більш ніж просте відображення особливостей соціальної структури суспільства.

Об'єктивним підґрунтям для стратегічного прогнозування з боку американських аналітичних центрів є системна побудова політичного явища чи процесу, що досліджується. Справа у тому, що орієнтація на принцип системності складає одну з головних особливостей сучасного стилю наукового мислення, що з'явився у другій половині ХХ ст. саме у США, і протягом тривалого часу займає одне з центральних місць у світовій науці. Водночас протягом всього цього часу тривають дискусії з приводу цілей і завдань «загальної теорії систем», змісту принципу системності, зокрема у політичних дослідженнях.

Прогнозування соціально-політичних процесів потребує, з одного боку, врахування історичного досвіду і традицій конкретно взятого суспільства. З іншого боку, логіка застосування системного методу пов'язана із врахуванням цивілізаційного досвіду, який свідчить, що модернізація охоплює всі сфери суспільства. Сучасні теоретики разом з політичним вирізняють соціальний, економічний, культурно-духовний та інші різновиди модернізації. Політична модернізація із притаманною їй власною специфікою виступає синтезуючою щодо названих типів, оскільки однією з основних її характеристик є забезпечення структурних та якісних змін не лише в політиці, а й у соціальній, економічній, культурно-духовній та інших сферах, створюючи цим самим умови для збереження стабільності та внутрішньої консолідації суспільства.

«Однією з найважливіших вимог системного підходу щодо аналізу і прогнозу соціально-політичних процесів є така: дослідження певної соціальної системи в сучасних умовах неможливе без виходу за її межі. Такий підхід здатен змінити не тільки спосіб мислення, а й практичні дії в процесі реформування суспільного організму. Невиконання принципу виходу за межі старої системи, небажання відмовитись від відомого набору стереотипних уявлень, як правило, замість модернізації суспільства зумовлюють її видимість»[1, с. 47].

Системний підхід державно-аналітичних структур створює розумну альтернативу під час вироблення стратегічних рішень. Спеціальні ради й асоціації при мозкових центрах організують дослідження з актуальних проблем міжнародних відносин. Їхньою перевагою в прийнятті зовнішньополі-

тичних рішень є можливість використання власної структури для реалізації результатів дослідницької діяльності в конкретних політичних програмах. Сам інститут радників дає змогу здійснювати завдання зовнішньополітичного менеджменту з використанням гнучкішого, аніж просте формалізоване дотримання конституційних повноважень президента, механізму. Звичайно, першість впливу належить радникам, ідеологічно близьким керівництву. Диспути в колегіальному колі можуть бути жорсткими, але не такими, що порушують генеральну лінію поведінки Сполучених Штатів на міжнародній арені. До того ж потенціал конформізму аналітиків у команді реалізується не повністю через явний крен на користь силових структур. Однак групова, або корпоративна логіка мислення топ-менеджерів стосовно управління зовнішньою політикою ґрунтується значною мірою на загальносистемній ідеології.

Принцип системності у прогнозуванні – урахування взаємозв'язку всіх прогнозованих показників об'єкта, його середовища та важливих факторів.

Оскільки системний підхід являє собою методологію аналізу об'єктів у природі та суспільстві як систем, а об'єкти прогнозування можуть розглядатися як системи, то він повною мірою може застосовуватися до проблем прогнозування. Саме цей принцип є основоположним у роботі аналітичних центрів США. Відносини, встановлені між елементами в системі, мають ті чи інші властивості, що характеризують взаємозв'язок, взаємодію або впорядкованість даних елементів і є конкретними проявами центрального положення про цілісність системи. Дві основні функції системного підходу: а) постановка проблем, пов'язаних з одержанням нових знань і вирішенням нових завдань; б) методологічний аналіз наявного знання реалізується на основі принципу цілісності, відповідно до якого взаємозв'язок і взаємодія елементів породжують нові, системні властивості об'єкта, не характерні для його окремих елементів, і ряду інших принципів.

Таким чином, прогнозування стану або поведінки систем не можна розглядати як формальне передбачення стану або поведінки компонентів систем, а необхідно враховувати їхній взаємозв'язок і появу нових властивостей у зв'язку з новим станом і поведінкою компонентів.

Крім того, необхідно враховувати можливість нових форм взаємодії системи з навколишнім середовищем. Із цього погляду можна виділити наступні аспекти розгляду системи при прогнозуванні:

- системно-компонентний аспект, що передбачає на початковому етапі дослідження компонентного складу системи;
- системно-структурний аспект, що передбачає вивчення внутрішніх зв'язків системи;
- системно-функціональний аспект, пов'язаний з розглядом функціональної залежності між елементами системи;
- системно-інтегративний аспект, що розглядає системоутворюючі механізми, тобто основні фактори, що зумовлюють формування системи і її функціонування;
- системно-комунікаційний аспект, що розглядає взаємодію системи із середовищем;
- системно-історичний аспект, що дає змогу враховувати ретроспективу й перспективу розвитку. [8, с.14-15]

Цей підхід може бути використаний у прогнозуванні різних сторін громадського життя.

На практиці значна частина зусиль припадає саме на перші кроки аналітичного процесу – визначення та деталізацію проблеми. Ці завдання мають першочергове значення, оскільки у багатьох випадках визначають вибір цілей та методів їхнього досягнення.

Проблема – це ситуація, що породжує вимоги чи невдоволення громадян, для вирішення якої необхідні дії уряду. Системна методологія розпочинається з опису проблеми як системи. Отже, проблема, з точки зору теорії систем, являє собою сукупність трьох наборів елементів: 1) множина цілей; 2) множина властивостей проблеми; 3) способи, якими досягається множина цілей .

У межах системного підходу проводиться структурний аналіз проблемної ситуації або системи, де відображається існуюча структура елементів системи (учасників політичного процесу, їхніх характеристик, інтересів і цілей, ресурсу, потенціалу, співвідношення сил, складових частин проблеми, фактів і характеристик ситуації). Структурний аналіз не механічно розчленовує проблему, а робить це на основі усвідомлених закономірностей будови системи, розставляючи при цьому елементи та фактори у певному порядку.

Системність прогнозування означає, що, з одного боку, політика розглядається як єдиний об'єкт, а з іншого боку – як сукупність відносно самостійних напрямків (блоків) прогнозування. Цей принцип дозволяє отримати цілісну модель досліджуваного об'єкта в усій сукупності його прямих і зворотних, ієрархічних та координаційних зв'язків, визначити і виокремити його основні системні ознаки – елементарний склад, структуру, зміст, функціонування, способи реалізації [1, с. 46].

Причому цілісність, комплексність, системність прогнозування полягає не в простій механічній сумі зусиль експертів вузькоспеціалізованих галузей, а у використанні комплексно-методологічного принципу узгодження результатів прогнозування. Механічна сума прогнозів спеціалістів різних галузей не дає цілісного загального соціального або політичного прогнозу, на підставі якого можна було б успішно здійснювати окремі аспекти соціального і політичного прогнозування. Прогнозування по частинах, без цілого, приречено на лише поверхневий опис явищ, без необхідного проникнення в їх сутність, тобто приречено на наукове прожектерство та суб'єктивізм.

Справа у тому, що реальні системи, як правило, складні для безпосереднього аналізу. Існують такі соціальні явища, які через свою складність, через певні моральні властивості й інші обставини не можуть стати об'єктом звичних в інших випадках методів вивчення. При дослідженні об'єктів такого роду ускладнена й відтворюваність початкових і граничних умов, а отже, й результату. Реальна система підмінюється спрощеною, відтворюючи лише найнеобхідніші елементи й відносини, від яких щонайперше залежать формування й збереження системної якості, досягнення мети. Сама ж якість замінюється на результативну спрощеної взаємодії. Імітація первинної системи, що виникає при цьому, є її моделлю. Вона й стає безпосереднім об'єктом дослідження. Процес же створення вторинного об'єкта, а також імітації на ньому реальних процесів називається моделюванням.

Тож, зміст системності прогнозування у американській школі політичного аналізу передбачає використання взаємозв'язків у середині сукупності, а також напрямки зв'язків між об'єктом прогнозування і прогнозним фоном, тобто середовищем. Системний аналіз вимагає побудови прогнозу на основі системи засобів і моделей, що можливо здійснити за допомогою комп'ютерних технологій.

Єдність політичного аналізу та прогнозу зумовлена також тією обставиною, що прийняття компетентних політичних рішень неможливе без двох інших істотних компонентів – аналізу політичної ситуації й створення прогнозу щодо її розвитку. Причому якщо політичний аналіз може бути самостійною процедурою та не знаходити продовження в прийнятті політичних рішень і здійсненні політичного прогнозування, то ані політичне рішення, ані політичний прогноз неможливі без опори на результати аналізу політичної ситуації. Навіть суто інтуїтивні рішення передбачають здійснення хоча б побіжного, короткострокового, але все ж таки аналізу ситуації. А недоліки у проведенні ситуаційного аналізу неминуче позначаються на якості рішень і прогнозів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Горбатенко В. Принципи, методи і основні етапи політичного прогнозування // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С. 46–55.
2. Горбатенко В. П., Бутовська І. О. Політичне прогнозування: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2005. – 152 с.
3. Горбатенко В.П., Петренко І.І. «Фабрики думок» і розвиток соціальної інженерії // Стратегічні пріоритети. – 2009. – №4 (13). – С. 5-12
4. Клименко О. «Фабрики думок»: вплив неурядових організацій на політику демократичних держав // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С.92-93.
5. Boucher, S. Europe and its Think Tanks: a Promise to be Fulfilled. Report of Notre Europe think tank (2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.notreeurope.eu/>
6. Haas R. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy – Makers Perspective // U.S. Department of States (www.states.gov/s/p/rem/ 15506 htm).
7. Hellebust L. Think Tank Explosion. Growth of the Independent Think Tank Industry in the United States / Lynn Hellebust. – Washington, DC: Government Research Center, 2007. – 5 p.
8. Телешун С. О., Титаренко О. Р., Рейтерович І. В. Політичне прогнозування як вид управлінської діяльності: практичні рекомендації / за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. С. О. Телешуна. – К.: НАДУ, 2008. – 20 с.

Ржевская Н. Ф. Системность стратегического прогнозирования в американской модели политического анализа. / Институт международных отношений Национального авиационного университета.

Статья посвящена раскрытию особенностей использования системного принципа в процессе стратегического прогнозирования. Этот вопрос проанализирован с теоретической и практической стороны. Также проведено краткий анализ использования системного подхода в прогнозировании американской модели политического анализа.

Ключевые слова: принцип системности, аналитические центры, политическое прогнозирование, политический анализ.

Rzhevska N. F. Strategic prediction systematicness in the USA political analysis model / Institute of International Relations National Aviation University.

This article is highlighting the special use of the in the strategic prediction process. This problem is analyzed in the theoretical and practical aspects. There is a brief analysis of the systematic approach usage in the prediction of the USA political analysis model.

Key words: systematicness principle, analytic centers, political prediction, political analysis.